

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:41
sssjournal.com

pp.4343-4348
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 24/06/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 30/08/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 30.08.2019

TUTUNAMAYANLAR ROMANINA SOSYOPOLİTİK BİR BAKIŞ

A SOCIO-POLITIC VIEW OF THE TUTUNAMAYANLAR NOVEL

Dr. Öğr. Üyesi Sibel BAYRAM

Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Düzce/TÜRKİYE

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1670>

Reference : Bayram, S. (2019). "Tutunamayanlar Romanına Sosyopolitik Bir Bakış", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(41): 4343-4348.

ÖZ

Oğuz Atay, Türk edebiyatında bireyin hem kendisiyle hem de toplumla olan çelişkilerini işleyen bir yazardır. Kendi değerlerine göre yaşayamayan birey, kendisini sorgularken, yeniden bir varoluşun ortaya çıktığını görürüz. Eserlerinde bireyin çıkmazlarını anlatırken dönemin sosyo-politik eleştirisini de mizahi bir üslupla ele alır.

Bu çalışmanın amacı Oğuz Atay'ın 1990'lardan itibaren bir kült haline gelen eseri Tutunamayanlar adlı eseri sosyopolitik bağlamda yeniden okumaktır. Yayımlandığı dönemde modernist ve postmodernist anlatım teknikleriyle dikkat çeken eserde önemli olan bir diğer husus ise eserin içeriğidir. 1971-1972'de yayımlanan eser bu anlamda Cumhuriyetin ilk dönemleriyle beraber ortaya çıkan sosyal ve siyasal sorunlardan izler taşır. Yazarın daha çok ironik bir dille sorunsallaştırdığı toplumsal meseleler, kahramanlarının bilinçlerinde, onların konuşmalarında ortaya çıkar. Denilebilir ki Atay, Türk aydınının ontolojik sorunlarını mevzu bahis yaparken söz konusu sorunlara sebep olan toplumsal durumları da irdeler. Eserin ortaya çıkış amacı olarak düşünülebilecek intihar eylemi, bir aydın olan, daha doğrusu tutunamamış bir aydın olan Selim tarafından gerçekleştirilir. Onun yakın arkadaşı olan Turgut Özben'in bu ölümü araştırmasıyla beraber bizler de bir aydını intihara sürükleyen bireysel nedenlerin yanında toplumsal sebeplere de tanık oluruz.

Anahtar Kelimeler: Sosyo-politik durum, mizah, modernizm.

ABSTRACT

Oğuz Atay is a writer who deals with the contradictions of the individual with himself and with the society in Turkish literature. When the individual who cannot live according to his or her own values questions himself, we see that a re-existence emerges. While discussing the dilemmas of the individual in his works, he handles the socio-political critique of the period in a humorous manner.

The aim of this study is to re-read Oğuz Atay's work, Tutunamayanlar, which has become a cult since the 1990s, in the socio-political context. Another important issue in the work that attracted attention with modernist and postmodernist expression techniques in the period it was published is the content of the work. In this sense, the work published in 1971-1972 carries traces from the social and political problems that arose with the early periods of the Republic. Social issues, which the author has more problematized with an ironic language, emerge in the consciousness of heroes and in their speeches. It can be said that while Atay makes the ontological problems of Turkish intellectuals, he also examines the social situations that cause these problems. The act of suicide, which can be considered as the purpose of the creation of the work, is carried out by Selim, who is an intellectual, or rather, who could not hold onto it. As Turgut Özben, his close friend, investigates this death, we witness social reasons as well as individual causes that lead an intellectual to suicide.

Key Words: Socio-political situation, humor, modernism.

1. TUTUNAMAYANLAR ROMANINA SOSYOPOLİTİK BİR BAKIŞ

Tutunamayanlar eserinin ana hikâyesini Selim Işık'ın intiharının ardından arkadaşının son zamanlarını ve ölümünü araştıran mühendis Turgut Özben'in bu sırada yaşadığı içsel ve fiziksel yolculuk oluşturur. Bir burjuva hayatına sahip olan Turgut, Selim'in ona tutacağı ışıkla beraber ait olmadığı bu hayatın ve kendi gerçekliğinin farkına vararak eserin sonunda o da tutunamayanlar safına katılır. Eser boyunca devam eden araştırmaları sayesinde Selim'e ait olan metinlere ulaşır ve onun birbirini hiç tanımayan arkadaşlarıyla görüşür. Evli ve iki çocuk sahibi olan Turgut'un bu sorgulamaları, sonunda onu bütün hayatını terk ederek bir kişilik bölünmesine uğratıp tren yolculuklarına kadar vardırır.

Birçok araştırmacının hemfikir olduğu eserin önemli bir özelliği yazarın kullandığı ironik dildir. Atay, eserine mevzu ettiği sorunları doğrudan bir eleştiri biçiminde değil daha çok ironiyle, mizahla ifade eder. Eserin kahramanlarının burjuva düzenine, toplumun standartlarına ayak uyduramamış ve yabancılaşmış bireyler olduğu söylenebilir. Berna Moran, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı çalışmasında Atay'ın küçük burjuva aydınlarını silkelemek için onların kültür değerleriyle, ideolojik tutumlarıyla, yaşamda bağlandıkları konvansiyonlarla alay ettiğini belirtir. (Moran, 2017: 262) Yazar bunu yaparken aynı zamanda klasik romanın sanat anlayışını da hedef alır.

Romanda Turgut kendi sosyo-ekonomik durumunu yansıtan bir hayata sahiptir. İşinin ve evliliğinin ona sağladığı imkânlar sayesinde konforlu bir apartman dairesinde yaşamaktadır. Selim'in intiharını düşünürken ise ilk başta etrafındaki eşyaya duyduğu öfkenin sıkıntısıyla bunılır.

“Duvarlar resim yaptığı dönemlerden kalma eserlerle doluydu. Nermin çerçeveletmiş hepsini, benimle öğünüyor... Bir resim aşağıda bir resim yukarıda; bir duvar resimle doldurulmuş, bir duvarın yarısı boş: simetriyi bozmak için... Tavana kadar aynı renk, böylece düzlemler daha kesin beliriyor, modern sanatın burjuva yaşantısına katkısı.” (Atay 2008: 26)

Turgut, tam da bu konforlu hayatının ortasında, direksiyon kursuna başlayacakken, bir kat parası biriktirmeyi düşünürken Selim'e yakalanır. Zira Selim onun bu yaşayışına hiçbir zaman alışmamıştır, yadırgamıştır. Selim için Turgut'un bir tutunan olma uğruna katlandığı bu hayat kötü bir taklitten başka bir şey değildir.

“Evinize alışmadım herhalde. Eşyalarınıza alışmadım, yadırgadım onları. Salon-salamanjeyi, deniz gibi büyük ve kauçuk köpüklü yatağı olan karyolayı, aynı takımın yaldızlı gardrobunu ve gene aynı takımın şifonyerini ve gene aynı takımın tuvaletini sevemedim. Evinizde Türkçe bir şey kalmamıştı.” (Atay,2008:31)

Küçük burjuva hayatına yöneltilen eleştiriler zaman zaman Selim'in ağzından, zaman zaman da Turgut'un kendisiyle iç hesaplaşmaları sırasında eser boyunca devam eder. Yazar, onu sıkıcı bir hayata mahkûm eden eşyanın boğuculuğu içinde burjuva aydınının sıkışıp kaldığı ve kendisi olmadığı bu durumu ortaya koyar. Selim ise bu gerçekliğe dayanamadığı için oyunlara sığınır, Turgut ise evlenerek beraber paylaştıkları bu oyunu bozar.

Eserde dikkat çeken önemli hususlardan bazıları da yazarın alaycı bir tavırla sorunsallaştırdığı eskinin ağdalı dili, Tanzimat sonrasında edebiyatta ortaya çıkan üslup meselesidir. Selim ile Turgut'un oynadığı biyografi yazma oyununda aynı zamanda Türk edebiyatında bilimsellikten uzak ve gereksiz ayrıntılarla doldurulan biyografi türünün de parodisi yapılır. Yer yer eski dille ifade edilen Turgut'un biyografisi gayr-ı ciddi bir tutumla çocukluk yıllarına kadar vardırırlarak üst üste yığılan üslupsuz ve gereksiz bilgiler katmanına dönüşür.

“Aynı sütunlarda, aynı punto, aynı katrat ve aynı ifadeyle tekzip ederim. Beyanınız hilaf-ı hakikattir. Mahsulünüz garibe-i hilkattir. Hadise aslında şöyle vuku buldu

bulmuştur: ben o sıralarda, bir işim dolayısıyla top dediğiniz gâvur icadını oynadıkları mahalleden geçiyordum.” (Atay, 2008: 59)

Selim ile Turgut'un yazmaya çalıştığı biyografide karşılaştıkları önemli bir güçlük, üslup meselesidir. Turgut için, kendileri teknisyen olduklarından dolayı edebi değil, teknik bir üslup kullanmak daha doğrudur. Duygularını ifade etmede herkes kendisi gibi düşünebilse bütün şehir de gereksiz edebiyattan temizlenmiş olur. Oysa birinci sınıf bir bakkal dördüncü sınıf bir edebiyatçının üslubuna özendiği için edebi bakımdan hor görülüyordur.(Atay,2008:66) Yine aynı biyografide Turgut'un oynadığı “hayat koordinatları” oyunuyla Türk bilim dünyasının gerçek hayata uygulanamayan teorileri de hicvedilir.

Atay'ın ara sözlerde vurguladığı Cumhuriyet ile birlikte yaratılmaya çalışıldığı yeni insan ve yeni toplumdur. İki kişilik divan konuşmalarında Turgut, kendisine ihtar vermeye kalktığında, Selim buldukları toplumun gerçekliğini hatırlatır. Zira bu çok demokratik bir davranıştır ve bu yüzden mümkün değildir. Bizde Anglosakson kültürü olmadığı için de şiddetli tartışmalardan sonra iktidar ile muhalefet meclisten kol kola çıkamaz. Yazar böylece hem toplumsal hem de siyasal geri kalmışlığı vurgular. “Sen İngiltere'yi anlayamazsın. Başka bir dünyadır orası. Ancak komplekslerinden kurtulursan...” (Atay 2008: 72)

Turgut, içinde bulunduğu toplumu diğer ülkelerle kıyaslamının doğru olmadığını düşünür. Türkiye'nin yaşadığı tarihsel sorunları gözardı ederek toplumsal ve kültürel gerçekliği bir anda değiştirmek, gerek aydınlar gerekse halk için hayatın her anında karşılaşılan çelişkiler yaratır. Babası onu mektebe ilk götürdüğünde Turgut, çantasıyla birlikte uzun bir hayat tecrübesini de omuzlarında taşıyordur. Bu tecrübe aslında Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte toplumun yaşadıklarıdır. Asırlar boyunca yaşanan gelenekler, Cumhuriyet'in ardından Kemalist bir çizgide devam eden reformlarla değiştirilmeye çalışılır. Bunlardan öne çıkan ve romana konu olanlar ise dilde, eğitimde ve yeni bir tarih yazımında uygulanan reformlardır. Turgut'un alaycı bir dille ilköğretim yıllarını anlattığı pasajlar toplumsal hayat ve devlet kurumları arasındaki mesafenin yansımalarıdır. Söz konusu bu çatışma romanda Turgut'un babası ve öğretmeni arasındaki karşıtlıkla ifade edilir. Baba eskiye ait olan, eskiyi yaşayandır; öğretmen ise yeni hayatın uygulayıcısıdır. Turgut ve Selim gibi dönemin nesli bu iki zıt kutup arasında yetişir. Okulda öğretilen gerçekler ile evde öğrenilenler farklıdır. “Okulda ilk öğrendiğim gerçeklerden biri de babamın –sonra peder oldu- beni yanlışlıkla mektep yerine okula gönderdiği oldu. Önümüze alfabe adında anlaşılmasız bir kitap koydular. Babam ona elifba dedi. Okulla babamı uzlaştırmaya imkân yoktu.” (Atay 2008: 74)

Yenin yanında devam eden bu eskinin çıkmazı Turgut'un Abdülhamit Rüyası'nda da karşımıza çıkar. Bütün ürkütücü otoritesiyle duran Abdülhamit karşısında Turgut, Cumhuriyet çocuğu olduğunu kendisine söyleyerek korkusunu yenmeye çalışır. Fakat rüya sırasında, yapılan tüm devrimlerin aslının olup olmadığını sultana sorar ve sultanla başedilemeyeceği yanıtını alır. Turgut, Cumhuriyet'in bu duruma kayıtsız kalamayacağını söylemek isterken arkadan “gücüm yetmiyor” sesi duyulur ve şişmanlamış, kamburu çıkmış, saçları dökülmüş Mustafa Kemal'i görülür. Evet, Turgut bir Cumhuriyet çocuğudur ve içinde bulunduğu dönemde ne eski tamamen tasfiye edilebilmiştir ne de yeni olan tam olarak içselleştirilebilmiştir. Toplumdan esere yansıyan bir araf halidir ve Oğuz Atay tam da bu çelişkiden bir sanat yaratıyordu.

Yazar, Türk Dil Kurumu'nun öz Türkçecilik uygulamalarıyla beraber aynı zamanda ulusal bir tarih yazma amacındaki Türk Tarih Kurumu'nun çalışmalarını da eleştirir. Atay için söz konusu tarih yazımında o kadar ileri gidilmiştir ki artık bir bilimsellikten bahsetmek mümkün değildir. “Tarih, yurt bilgisi, coğrafya... Her şey bizden çıkmıştır ve gene bize dönecektir.” (Atay 2008:77)

Atay, tarih yazımında her şeyi Orta Asya Türk medeniyetine ve Orhun Yazıtlarına dayandırma amacıyla ortaya çıkan gülünç durumları fotoğraf makinesinin keşfiyle ilgili hikâyede de ifade eder. Aslında fotoğrafı ilk olarak Orta Asya'dakiler düşünmüşlerdir ve teknik imkânsızlıklardan dolayı bu keşif yarıda kalmıştır. Fakat Çin'li bir teknisyen olan Fo-To-Çu bu araştırmaları yurt dışına kaçırarak fotoğrafı keşfetmiştir. Neyse ki yazıtların yeniden okunmasıyla Fo-To-Çu'nun da

Moğol bir babadan dünyaya geldiği anlaşılır. Süleyman Kargı'ya ait olduğu söylenen fakat Selim'in yazdığı şarkı açıklamalarında ise cebirin karşılığında zor bilim, geometrik sözcüğünün yerine yer ölçümsel, metafizik anlamında doğaötel, eliptik için kullanılan yumurtasal sözcükleri, öz Türkçeciliğin sonuçları olarak metne yansır.

Yazarın tüm bu eleştirileri sadece tarih tezleriyle sınırlı kalmaz aynı anlayış ve amaçlar içerisindeki sanat anlayışına da şiir özelinde karşı çıkar. Selim'in biyografisini içeren şarkılar bölümünde Atay, birinci şarkıda açık bir biçimde dönemin edebiyatının fakir bir dile sahip olduğunu, hecenin çarmihına çivilenerek kafiye Tanrısına kurban olduğunu ifade eder. Ayrıca bu bölümler Cumhuriyet Dönemi şiirinde çokça kullanılan 14'lü hece ölçüsüyle kafiyeli bir biçimde yazılır. Sadece biçimi değil yeterince tüketilmiş olan savaş edebiyatının hala devam ediyor olmasını da eleştirir.

"Savaş cephede bitti (yirmi yıl önce)

Oysa bir türlü bitmez okul kitaplarından ince

Sesimle okuduğum

Şiirlerde (Zafer Bayramı münasebetiyle). (Atay 2008: 119)

Bu ve ilerleyen bölümlerde bulunan bölümlerin söz konusu hicivlerin sadece Cumhuriyet Halk Fıkrası dönemine ait olmadığını, bunun yanında Demokrat Parti döneminin uygulamalarının da aynı dile alaya alındığını belirtmek gerekir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan ekonomik krizler ve toplumun içinde bulunduğu zor durum karşısında insanlar ya eskinin kahramanlık destanlarıyla kendilerini avuturlar ya da dine sığınurlar.

"Eski kahramanlıklardan başka

İleri sürecek neyimiz kalmıştı dokuz yüz kırk dokuzda.

Selim Işık yenilmişti, bitmişti.

Neyse tam o sırada, Maraşal Amca yetişti." (Atay 2008: 133)

Eser boyunca anlatılan ikili hayatlar şarkılardan oluşan bu biyografilere de yansır. Taşralı sıfatıyla denizi özlemeyi bilmeyen Selim'in çocukluk yılları Ankara'da geçmiş ve ardından İstanbul'da yaşar. Ankara'da ailesinin yaşadığı mahallede halen cemaat olma kültürü görülür. Artık sadece yazları gittiği bu mahallenin söz konusu olduğu pasajlarda daha çok cami, mezarlık, günah, sevap gibi kavramlar ön plana çıkar ve halkın dini yaşayışı anlatılır. İstanbul'a dair yansıyan bilgilerde ise Hergele Meydanı, sinema, operalar, kumpanyalar, Nazım'ın şiirleri anlatılır. Fakat yazara göre ister taşrada olsun ister İstanbul'da, her şeyden daha kuvvetlidir küçük yaşta içimize işleyen alaturkanın dokusu. "Alyuvarlar, akyuvarlar, bir de alaturkadan mürekkeptir kanımız." (Atay 2008: 127)

Tutunamayanlar'da sadece toplumun muhafazar veya ulusalcı kesimleri ironiye malzeme olmaz, tek partili dönem ve Demokrat Parti döneminin ardından 1960'ların öğrenci hareketleriyle ortaya çıkan sol grupların durumu da hikâyeleştirilerek eserde komik kılınır. Selim'in şarkılarınının 134. satırındaki "Orta Asya'daki" ifadesini açıklamaya çalışan Süleyman Kargı, Düzgen Silik'e ait olduğunu söylediği elindeki eski bir günlükten bahseder. Bu tarihsel belgeye göre Ortu Alga Toplum Koruculuğu yani Emniyet müdürlüğü tarafından takipte olan Düzgen Silik ve altı arkadaşı toplumcu bir örgüt kurma amacındadırlar. Fakat gençlerin içkiye, kadına düşkün yozlaşmış hayatları ve yüzeysel bilgileri dolayısıyla bu amaçları başarıya ulaşmaz. Yaptıkları tek şey birbirlerine uydurma öyküler anlatıp sözsöz tartışmalar içerisine girmektir, niteliksizliklerinden dolayı eyleme geçemezler. "Birine toplumculuğun anlamı sorulunca gözünü kırpmadan karşılık verdi: 'Kişilerin toplu olarak bulunmalarıdır komutanım!' Acınacak durumdayız." (Atay,2008:192) Bu cehalet ve yüzeysellik karşısında emniyet dahi şaşkınlık içerisinde. Hiçbir eylemde bulunamayan bu yedi genç zenginlerden topladıkları paralarla Çin'e kaçarlar. Durumdan haberdar olan emniyet ise sınır güçlerine; gençlerin kaçmalarına göz yumulmasını, durumun belli

edilmemesini fakat geriye dönmek isterlerse içeri sokulmamalarını buyurmuşlardır. Söz konusu gençlerin solcu olduğuna ve Atay'ın eleştirisinin onlara yönelik olduğuna dair bir diğer husus da örgüt üyelerinden Orkan'ın Çin'de tanıştığı bilgedir. Zira bilgenin adı "Len-Sta-Troc-En" ile ifade edilir. Bu isim Mustafa Apaydın'ın da belirttiği gibi Lenin, Stalin, Trocki, Engel'sın kısaltmalarından oluşan bir isimden başka bir şey değildir. (Apaydın,2007:) Eserin ilerleyen bölümlerinde bu gençlerin Ortu Alga'ya gelişleri değişen bir üslupla aktarılır. Bu defa yeni bir din yaymak için dönmüşlerdir. Eserde bulunan İlmihal adlı bölümde onların halkı irşat etmeye çağırmaları anlatılır.

Her ne kadar sol bir örgüt ile dinsel kavramlar barındıran bir üslup örtüşmüyor görünse de aslında Oğuz Atay'ın burada Marksizmin bir din gibi görülmesini eleştirdiği söylenebilir. Türk solunun din gibi dogmalara sahip olduğu, ne teoriyi ne de teorinin nasıl uygulanacağına dair bir bilgiye sahip olmadıkları, bunun yanı sıra halka karşı takındıkları üsttenci tutum yazar tarafından yıkıcı bir eleştiriyle ifade edilir. "Ben okumam Kutbay! Bu çürümüş toplumda, geleneklerin üstümüze yığıldığı bilgi süprüntülerini öğrenmem ben. Ben yeni bir düzenin kurulması için katkıda bulunurum ancak." (Atay 2008: 200)

Romanın sonraki bölümlerinde Turgut'un, Selim'in farklı farklı arkadaşlarını bulup onlarla görüşmeleri devam eder. Bunlar Selim'i anlayamamış olan yarı aydınlardır. Turgut için onun ölümünün bir sebebi de anlaşılmamış olmasıdır. Topluma yabancılaşmış aydın yazar tarafından eleştirilir. Turgut'un evinin camından baktığı şehrin üstüne çirkinlik yığınları çökmüştür ve bu çirkinlikte mimarıyla, mühendisiyle, ressamıyla, yazarıyla tüm bu kalabalığın payı vardır. "Her çeşit aydınıyla, yarı aydınıyla, okumuşuyla, kendini yetiştirmesiyle, korkusuyla, gerçek mücadelecisiyle, bu çirkin taş, beton, mozaik ve hepsinin üstünde sarı badanalı çatı katlarına tutunmaya çalışan şekilsiz kalabalık. Bankayaonbinkoyupikiyılsonraellibinalangiller." (Atay, 2008:379) Toplumun bu tutunan burjuva aydınlarnın eleştirisinin ardından eserin son kısımlarında Turgut bu defa Selim'in günlüklerini okur. Selim, hayatı boyunca onda iz bırakan tutunamayanların ansiklopedisini yapar. İntiharından önce yazdığı satırlarda onlar için bir şeyler yapmak istediği halde yapamaz ve bundan kaçmış olmanın suçluluğunu hisseder. Aslında Selim, etrafındakileri sever ve anlaşılmak ister; fakat bir türlü bunu başaramamış olmayı hastalığına bağlar ve intihar eder. Turgut bunları okuduğunda bir burjuva olarak Selim'in ölümünden duyduğu suçlulukla çoktan evini terk edip yollara düşer.

Eserde dikkat çeken diğer motifler de İsa ve Don Kişot'ur. İsa, çarınha gerilmemişse de, o da toplum tarafından haksızlığa uğrar ve Turgut'un beklediğinin aksine ikinci defa gelmeyecektir. Turgut ise Sancho Panza'sı yani Olric'i ile yollara düşerek *Tutunamayanlar* ansiklopedisine ismini yazdırır.

2.SONUÇ

Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* romanı biçimsel özellikleriyle Türk romanı tarihinde bir mihenk taşı olduğu kadar yazarının mesele ettiği, sorunsallaştırdığı toplumsal konularıyla da son derece önemli bir eserdir. Cumhuriyet devrinin genç neslinden olan Atay'ın eserinde 1970'lere kadar yaşanan birçok toplumsal ve siyasi sorununun yansıdığını görmek mümkündür. Zira bir aydın olan Selim'in intiharının bizzat kendisi topluma yönelik sosyo-politik bir eylemdir. Selim, ne var olan topluma tutunabilmiş ne de kendisinde iz bırakan tutunamayanlar için bir şeyler yapabilmiştir. Atay, Selim'i bu çıkmaza iten ve son derece ciddi olan sosyal ve siyasi sebepleri anlatırken ironi ve mizahı kullanarak bilinen kalıpların dışına çıkmayı başarır.

KAYNAKÇA

- Atay, O., (2008).*Tutunamayanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tekin, M.,(2016). *Roman Sanatı 1; Romanın Unsurları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Moran, B.,(2017). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zürcher, E. J.,(2008). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Gürbilek, N.,(2016). *Kötü Çocuk Türk*, Metis Yayınları, 2016, İst.
- Apaydın, M.,(2007). “Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar Romanında Mizah ve Hiciv Öğeleri, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.16,S.1, s.45-68.